ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒԷՍ

ԵՒ

ԾԻԱԾԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ՀԵՂԵՏԱՍԱՆՕՐԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԹԻՒ Բ. — 15 ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ — 1862.

ԹԻԼՈՂՈՍԻԱ,

—

ԻՏՊԱՐԱՆԻ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ.

ՑՈՒՑԱԿ ՄԱՏԵՆԻՑ

ՈՐ ՎԱՃԱՌԻՆ

ԻԳՐԱՍԵՆՆԵԿԻ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ՀԱՅՈՑ

	ԱՐԺԱԹ Ր.	Կ.
ԱԼԱՖՐԱՆԿԱ, Կատակերգութիւն իհինգ արարուածս	1	—
ԱՅԲԲԵՆԱՐԱՆ, պատկերազարդ, նոր ու ամենադիւրին ոճով	—	50
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՏԱՃԻԿ ԵՒ ԳԱՂԼԻԱՅԻ լեզուաց, երկրորդ տպագրութիւն	1	—
ԱՐՇԱԿ Բ, Ողբերգութիւն իհինգ արարուածս	—	80
ԲԱՌԳԻՐՔ ՀԱՅ.-ԳԱՂԼԻԱՐԷՆ, նոր	3	50
ԳԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ. Երկրորդ տպագրութիւն	1	—
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն	1	50
ԴԱՍԱԳԻՐՔ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԴՊՐՈՅՍՅ,		
Հատոր Ա. ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՄԱՌՕՏ	—	35
Հատոր Բ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ	—	50
Հատոր Գ. ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	—	50
Հատոր Դ. ՀԻՆ ԱԶԳԱՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ	—	50
Հատոր Ե. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒՅ	—	50
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՂՋԿԱՆՅ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն, Երկրորդ տպագրութիւն	1	—
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՅ, Գերապ. Սարգիս Վ. Թէոդորեան	—	50
ԵԼԻՇԷԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ, ըստ Անձեւացեացն օրինակի	—	50
ԶՐՈՒՅՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Գաղղիարէն եւ Հայերէն	1	—
— ՆՈՅՆ, հնչմամբ Գաղղիարէնին	1	50
ԶՐՈՒՅՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ Անգղիարէն եւ Հայերէն	1	—
— ՆՈՅՆ, հնչմամբ Անգղիարէնին	1	50
ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ, զուարճալի	1	50
ԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ Ամբրոսիոս Վ. Գալֆայեան, Երկրորդ տպագրութիւն, սրբագրեալ ի հեղինակէն եւ ճոխացուցեալ	1	—
ԼԱՄԱՐԹԻՆԵԱՅ ԴԱՇՆԱԿՔ	2	50
ԼՍԱՐԱՆ ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԳԻՏԵԼԵԱՅ, 16 դաս տպուած. իւրաքանչիւր դասատետրը	—	6
ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ Ա.,	—	50
ԿԵՆԴԱՆԱԳԻՐ ԼԱՄԱՐԹԻՆԻ	—	50
ՄԱՍԵԱՅ ԱՂԱՒՆԻ, 1856—1862. Չորս տարուանը (1856—1859) սակաւագիւտ. իսկ երեք տարուանը, այսինքն 1860, 1861 եւ 1862 հայերէն մասանցը համար, իւրաքանչիւրին	6	—

ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻ

ԱԻԵՏԱԲԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԱԶԳՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՒԱՆԱՆՔ

Հատ անգամ խօսք եղած է ու կլինի թէ ազգութիւն կամ ազգայնութիւն ըսելով՝ արդեօք ինչ բան պէտք է հասկընալ. միայն ազգային լեզուն եւ ազգային օրէնքներն ու կառավարութիւնը, թէ նաեւ ազգային դաւանանքը։ Նոքա որ վոքը իշատէ եւրոպական ազգաց վիճակին ու մտածութիւններուն տեղեկութիւն ունին՝ եւ կամ կարծեն թէ ունին, համարձակ վճիռ կուտան թէ ազգութիւնը այս կամ այն ժողովրդեան իւր սեպհական լեզուին ու կառավարութեանը վրայ է. դաւանանքը երկրորդական բան է, եւ ժողովրդեան ազգութիւնը անով ոչ կպահուի եւ ոչ կկորսուի։ Եւ իրենց խօսքին օրինակ կբերեն իսկոյն Գաղղիացիները, Գերմանացիներն ու Անգղիացիները. նայէ, կըսեն, ոքա մէկ մէկ մեծամեծ ազգեր են, — ինչպէս, — իրենց սեպհական լեզուովն ու կառավարութեամբը. իսկ դաւանանքի կողմանէ ասոնցմէ ամէն մէկը քանի քանի ճիւղեր կբաժնուին, մանաւանդ Անգղիացիք. եւ իրենց խօսքը ասով կվերջացընեն թէ ապա ուրեմն մեր Հայ ազգին ալ ազգութիւնը իրեն լեզուին վրայ է, դաւանանքը ո՛րը կուզէ թող լինի, լուսաւորչական կամ հռովմէական կամ լուտերական կամ մահմէտական եւ կամ կռապաշտա-

կան. Հայը միշտ Հայ է՝ կըսեն՝ իւր հայկական արիւնովն ու լեզուովը, եւ ամենեւին տարբերութիւն չեն դներ՝ ոչ միայն լուսաւորչական եւ հռովմէական կամ լուտերական Հայուն մէջ, այլ եւ ոչ հին ատենի կռապաշտ կամ կրակապաշտ Հայուն եւ քրիստոնեայ Հայուն մէջ։

Ասոր հակառակը պնդողները, այսինքն նոքա որ կըսեն թէ ազգի մը ուրիշ ազգերէն զատուելու գլխաւոր նշաններէն մէկը՝ իւր սեպհական դաւանանքն է, կղարմանան ու նաեւ կբարկանան, եւ կհարցընեն թէ ինչպէս կարելի է Հայ ու Հայազգի ըսել այն մարդուն՝ որ իւր ազգին սեպհական դաւանանքը ձգէ ու օտար ազգի մը դաւանանքը ընդունի. Հայ ըսուելէն ետեւ՝ հարկաւ լուսաւորչական լինելու է, կըսեն, եւ ոչ թէ պապական կամ լուտերական կամ մահմետական կամ ուրիշ ինչ եւ իցէ հաւատքի տէր։

Կարժէ որ քննեմք այս տեղ թէ արդեօք այսպիսի մեծ խնդրոյ մը վրայ այսպէս երկու իրարու ներհակ կարծիքներ լինելուն պատճառն ինչ է, եւ երկուքէն որն է ընդունելին իբրեւ ճշմարիտ։

Ի՞նչ է ազգ ըսածդ։

— Եթէ Եւրոպացի գիտնականաց հարցընեմք, պատասխան կուտան թէ «Ազգ կըսուի այն ժողովուրդն որ նոյն լեզուն կխօսի եւ նոյն օրէնքով կկառավարուի, եւ սովորաբար մէկ նախահօրէ մը առաջ եկած է ու նոյն երկրին մէջ կբնակի»։ Բայց իրենք ալ տեսնելով որ շատ ժողովուրդներ կան աշխարհիս երեսը՝ որ այս ամէն յատկութիւնները մէկտեղ չունին, եւ սակայն ազգ կըսուին իրաւամբ, — մէկ կամ երկու յատկութիւնն ալ բաւական կհամարին. զոր օրինակ, կըսեն, Իտալացիք թէպէտ ամէն տեղ մի եւ նոյն լեզուն կխօսին, բայց մինչեւ անցած տարուոյն սկիզբները քանի կտոր բաժնուած էին, ու ինչ տարբեր տարբեր օրէնքներով կկառավարուէին. եւ սակայն ազգ Իտալացւոց կըսուէին։ Նմանապէս ստոյգ կերպով չգիտցուիր թէ Իտալացւոց նախահայրը արդեօք մէկ հոգի միայն է, եւ ոչ է. եւ սակայն Իտալացին նոյնպէս ազգ է Իտալացւոց՝ ինչպէս Հայը Հայկազն։

— Դարձեալ՝ օրինակ կբերեն Սլաւեան ազգը, որ թէպէտ 50 կամ 60 տեսակ ժողովուրդ կբաժնուի, բայց որովհետեւ ամենուն ալ լեզուները գրեթէ նոյն են, — թէպէտ եւ ոչ ամէնքը նոյն օրէնքով կառավարուին եւ ոչ ամէնքը նոյն երկրի մէջ բնակին, եւ ոչ ամենուն մէկ նախահայր մը ունենալը յայտնի լինի, սակայն Սլաւեաններուն մէկ ազգ լինելը կարելի չէ ուրանալ։ — Այս բաներուն նայելով՝ հարկաւ իրաւունք կունենան նոքա որ կըսեն թէ ամէն տեղի Հայն ալ նոյն նախահայրն ունենալով եւ նոյն լեզուն խօսելով՝ պէտք է որ Հայ ազգ համարուի։

Որչափ ալ իրաւացի տեսնուի այս մտածութիւնը, երբոր գործնական կերպով նայիմք մեր ազգին քանի մը ճիւղերուն, մանաւանդ անոնց որ Հայաստանէն դուրս կբնակին, եւ օտար դաւանանքի, օտար սովորութեանց տէր են, եւ օտար լեզուով աւելի կխօսին՝ քան թէ Հայերէն, արդեօք չեմք ստիպուիր ըսելու թէ նոքա կատարեալ Հայկական ազգութիւն չունին, կամ գոնէ բուն Հայ՝ ճշմարիտ Հայ չեն կրնար ըսուիլ։ Օրինակի համար, Իզմիրու Ջահկեցիներուն, որոց լեզուն տաճկերէն է, դաւանանքը հռովմէական, հագուստները՝ սովորութիւնները ըստ մեծի մասին եւրոպական, ինչպէս Հայ ըսելու է, թէպէտ եւ ստոյգ է թէ նոքա ալ Հայկայ սերունդ են. եւ կամ Լեհաստանի մէջ՝ լեզուով, դաւանանքով, հագուստով, սովորութիւններով լեհացի դարձած Հայերը մի՞թէ կրնան նոյնպէս բնիկ կամ ճշմարիտ Հայ ըսուիլ՝ ինչպէս որ պէտք է ըսուին լուսաւորչական՝ Հայերէն խօսող եւ Հայկական սովորութիւնները պահող Հայաստանցիները։

Ասոր վրայ պէտք է աւելցընեմք ուրիշ խորհրդածութիւն մըն ալ, որ Եւրոպացւոց սկզբունքին հակառակ է, բայց ընդհանրապէս արեւելցւոց համար յայտնի ճշմարտութիւն. այսինքն թէ արեւելքի մէջ ազգութիւնն ու դաւանանքը սովորաբար բոլորովին իրարու տեղ կդրուին, ինչպէս որ ուրիշ ատեն ալ յիշատակեր եմք, եւ մահմէտական տէրութիւնները իւրաքանչիւր ազգը անոր դաւանանքովը կճանչնան։ — Մահմէտականը ինքզինքը միւսլիման միլլէթի կանուանէ. — այն ըսեմք թէ զարմանք չէ. հապա ինչ ըսեմք երբ կտեսնեմք որ Տաճկի տէրութեան մէջ մէկմէկ զատ զատ ազգեր կհամարուին ոչ միայն բուն Հայը, հապա նաեւ հռովմէական Հայը, եւ բողոքական Հայը. (էրմենի միլլէթի, գաթոլիք միլլէթի, փրոթէսթան միլլէթի.) Նմանապէս զատ զատ ազգեր կհամարուին ոչ միայն յոյնը (ռում միլլէթի), հապա նաեւ հռովմէական յոյնը (ռում գաթոլիյի միլլէթի). զատ զատ ազգեր կհամարուին ոչ միայն ասորիները (սիւրիանի միլլէթի), հապա նաեւ յունադաւան

սասրինները, եւ հռովմէական սասրինները, եւ այլն։

Ուրեմն ինչ զարմանք է թէ որ Եւրոպացիք ինչ ալ ըսեն՝ արեւելք դեռ երկար ժամանակ տիրէ այս կարծիքը թէ մարդուս ազգութիւնը պահպանողը, կամ ազգութեան առաջին եւ գլխաւոր նշանը դաւանանքն է։

Ի՞նչ զարմանք է թէ որ Հայը ճշմարիտ Հայու՝ իսկ Հայու՝ բուն Հայու տեղ չդնէ զանոնք որ իրենց ընիկ ազգային դաւանանքը կթողուն եւ ուրիշ օտար դաւանանքի կհետեւին։ — Եւ միթէ կարելի է ըսել թէ Հայը այսպէս մոռածելովը կսխալի. — ոչ. վասն զի իրօք ալ այնպիսի վիճակի մը մէջ կդտնուի այսօրուան օրս որ իւր ազգութեանը ընդհանուր եւ ապահով նշան՝ միայն այս իւր դաւանանքը՝ այսինքն լուսաւորչականը մնացած է, եւ երկրորդաբար՝ լեզուն. եւ որովհետեւ սեպհական կառավարութեան օրէնքներ չունի, ազգային դրսի սովորութիւններն ալ հետ զհետէ ձգելու եւ օտարաց հետեւելու վրայ է, միայն իւր եկեղեցական օրէնքներովն ու արարողութիւններովն է որ ազգութիւնը կպահպանէ։

Ուստի թող Եւրոպացիք ինչ սահման որ կուզեն՝ տան ազգ եւ ազգութիւն բառերուն. թող Եւրոպացւոց կուրօրէն հետեւող Հայն ալ՝ ինչպէս որ կուզէ այնպէս հասկընայ հայկական ազգութիւնը. մեք գործնականը այս բանիս մէջ ալ տեսականէն առաջ դնելով՝ կհաստատեմք թէ ընիկ Հայ կամ ճշմարիտ Հայ նա է միայն՝ որ իւր ազգային սեպհական եկեղեցւոյն դաւանանքը անխառն կպահպանէ, հանդերձ մէջի արարողութիւններովն ու ծէսերովը, որ այն դաւանանքին դրսի կերպարանքը կամ մարմինը կհամարուին։

Ո՞վ չգիտեր թէ Հայն ալ իբրեւ քրիստոնեայ՝ անդամ է ընդհանրական եկեղեցւոյն Քրիստոսի. յորում այն չնայուիր թէ այս կամ այն մարդը ինչ ծագումն ունի, ինչ լեզուով կխօսի, ինչ ծէսերով կվարուի, ինչ քաղաքական օրէնքներով կկառավարուի. այլ այս՝ թէ արդեօք նորա օրէնքն ալ Քրիստոսի սուրբ Աւետարանն է, նորա նշանն ալ սուրբ Խաչն ու քրիստոնէական եղբայրսիրութիւնն է, նորա վարդապետութիւնն ալ սուրբ առաքելոց եւ սրբոց Հարց վարդապետութեանը համաձայն է . . . Ասոնցմով Հայն ալ անտարակոյս մասն է քրիստոնէական մեծ աղդին։ Բայց մեր վնասածը այդ կրօնական ազգութիւնը չէ, հապա ազգային կրօնը կամ դաւանութիւնն է՝ իբրեւ գլխաւոր եւ որոշիչ նշան Հայուն ի Յունաց եւ յԱսորւոց, յԻտալացւոց եւ յԱնգղիացւոց, եւ յայլ ամենայն ազգաց աշխարհի։

Թէ որ օրէնքը եւ սովորութիւնը ուրիշ որ եւ իցէ ազգի ալ ազգութեանը որոշիչ նշաններէն կհամարուին, ինչպէս որ վերն ըսինք, դարձեալ կըսեմք. յայտնի բան է որ մեր ազգը քաղաքական օրէնքներով ու սովորութեամբք չզանազանիր այժմ ուրիշ ազգերէն. բայց որովհետեւ եկեղեցական սեպհական օրէնքներ ու սովորութիւններ՝ այսինքն արարողութիւններ ունի, ոչ ապաքէն սրբա պէտք է բռնեն նաեւ քաղաքական օրինաց եւ սովորութեանց տեղը։ — Այդ ուրեմն մեր ազգին ազգութեանը առաջին եւ գլխաւոր նշան՝ իւր սեպհական դաւանանքն է՝ հանդերձ արարողութեամբք. եւ ոչ միայն նշան՝ հապա նաեւ ազգութեանը բուն հաստատուն պահպանիչն է նոյն լուսաւորչական դաւանանքը. այնպէս որ առանց անոր ոչ լեզուն բաւական է մեր ազգին ազգութիւնը որոշելու եւ պահպանելու, եւ ոչ ուրիշ բնական կամ պատահական յատկութիւնները։

Կարդայողները կհասկընան արդեօք թէ ինչ դիտմամբ կաւելցընեմք մեր այս խօսքերուն մէջ յուսաւորչական բառը։ Կհասկընան արդեօք թէ միայն առ հարկի՝ ստիպուելով է որ այս ածականը կառնումք մեր վրայ։ Եւ հարկը՝ նոյն իսկ ազգին դաւանանքի կողմանէ երկու երեք ճիւղ կամ ազգ բաժնուելն է։ Եթէ հռովմէականութիւնը եւ բողոքականութիւնը մեր ազգին մէջ մոռած չլինէին, Հայ ըսուելուն պէս՝ կհասկընայինք հարկաւ այն Հայը, որ դաւանանքովը եւ լեզուովը ուրիշ ամէն ազգերէն կզանազանի. բայց քանի որ հռովմէական դաւանանքի տէրն ալ սկսեր է կաթողիկ անունով գոհ չլինել՝ առաջուան պէս, հապա նաեւ Հայ կանուանէ ինքզինքը, կամ թէ լուտերական դարձողն ալ՝ ես բողոքական հայ եմ կըսէ, պէտք եղեր է որ բուն Հայն ալ մէկ ածականով մը հասկընքնէ թէ ինքը ոչ հռովմէական է, ոչ բողոքական, ոչ յունադաւան, այլ անխոտոր հետեւող առաքելական վարդապետութեան սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի, նորա դրած արարողութիւնները անխառն եւ անարատ պահպանող, եւ նորա օրինաւոր յաջորդներուն, այսինքն սուրբ Էջմիածնի կաթուղիկոսներուն, հնազանդ եւ հպատակ իշխողներուն։ — Գիտեմք նաեւ մեք թէ կան այնպիսի հռովմէականներ

*

որ կհամարձակին ըսելու թէ յուսաւորչական ածականը՝ բաւական որոշող ածական մը չէ, վասն զի մեք եւս նոյն սրբոյ Լուսաւորչին քրիստոնեայ ըրած ազգն եմք, կըսեն. մեք եւս նոյն Լուսաւորչին վարդապետութեանցը կհետեւիմք, կըսեն։ Բայց մեզի շատ դիւրին է ապացուցանելը թէ անկարելի է որ նոքա ալ նոյն ճշգրտութեամբ եւ նոյն ընդարձակ նշանակութեամբ յուսաւորչական կարենան ըսուիլ՝ ինչպէս որ բուն Հայը։ Վասն զի, — ուրիշ աստուածաբանական խնդիրները մէկդի ձգելով, — մեք այս միայն կըսեմք հռովմէական Հայ եղբարց՝ թէ յուսաւորչական բառը ոչ երբէք կրնայ յարմարիլ իրենց՝ քանի որ Լուսաւորչի սուրբ Աթոռոյն հետ մասնակցութիւն չունին, քանի որ նորա օրինաւոր յաջորդներուն չեն հպատակիր, եւ քանի որ սրբոյ Լուսաւորչին ըրած վարդապետութիւնը եւ կարգադրութիւնները անխառն չեն պահեր։ Այսու ամենայնիւ մեք ալ հարկ չեմք համարիր որ ճշմարիտ Հայ մը ամէն անգամ ինքզինքը յուսաւորչական բառով զատէ. գիտնալով որ լոկ Հայ անունը իրօք կատարելապէս իրեն միայն կպատշաճի, եւ ոչ թէ իրմէ բաժնուածներուն։

Բանը այս է որ Հայ եմ՝ ըսող ու պարծեցող Հայը՝ ճշմարտապէս Հայու պատուական անունը արժանի բարք ու վարք ունենայ՝ մանաւանդ դաւանանքին կողմանէ։ — Ի՞նչ է այս բարքը, եթէ ոչ՝ իւր Հայրենի եկեղեցւոյն անարատ դաւանանքին վրայ անկեղծ սէր եւ անդրդուելի հաստատութիւն։

Վեր խվերոյ նայողին այնպէս կերեւնայ որ իբր թէ ճշմարիտ Հայը այս խրատուն եւ յորդորանքին կարօտ չէ ամենեւին. այլ միշտ հաստատուն՝ միշտ ամուր է իւր դաւանանքին վրայ. — երանի թէ այնպէս լինէր. — բայց ոչ ապաքէն քանի մը հարիւր տարիէ իվեր զանազան պատճառներով ու պատճառանքներով՝ ոչ սակաւ Հայեր իրենց հարազատ եկեղեցիէն պաղեր հեռացեր ու հռովմէական եւ յունական եկեղեցեաց յարեր են. եւ ոչ ապաքէն քսան՝ քսանըհինգ տարիէ ի վեր նոյնպէս՝ ոչ սակաւ Հայեր իրենց ընիկ դաւանանքը թողեր եւ լուտերականաց նորաձայն վարդապետութեանը եռեւէ ընկեր են... Եւ դիտելու արժանի բանն այս է որ մէկը նոցա եւ սոցա բռնած ընթացքին եւ բանեցուցած լեզուին որ նայի՝ իսկոյն պէտք է հասկընայ թէ դաւանանքի տարբերութիւնը որքան կրնայ պաղեցընել մարդուս սիրտը իւր սեպհական ազգէն ու ազգութենէն. եւ այնուհետեւ չկրնար ըսել թէ Հայը ինչ դաւանանքի տէր ալ լինի՝ կարող է ճշմարիտ Հայ լինել, եւ իւր ազգը ինչպէս որ պէտք է սիրել։

Սոնք ըսելով՝ մեր միտքը այն չէ որ աստուածաբանական վիճաբանութիւն բանամք դաւանանքներու վրայ թէ որքան շիտակ է ազգայինը, եւ որքան ծուռ է անկից հեռացողներունը. — այնպիսի վէճերուն տեղը ամսագրոյս թերթերը չեն։ Մեր միտքը այն է միայն որ ցուցընեմք թէ Հայկական ազգութեան առաջին եւ գլխաւոր նշանն ու պահպանողը՝ իւր լուսաւորչական դաւանանքն է, եւ թէ որոնք որ անկից կխոտորին՝ հարկաւ նոցա ազգային հոգին եւ ազգասիրութիւնը պակաս պիտի լինի։

Սերտ միութիւն եւ անքակտելի միաբանութիւն ըսածդ՝ այն բաներուն մէջ կլինի որ իրարու նման մասնիկներէ ձեւացած են. ինչպէս ջրին երեսը թափուած իւղը, որ որչափ ալ ցրուի առաջ, իսկոյն կկըծկի կամ փոխուի, ու կլոր կլոր ժողվուած՝ ջրէն զատուած կկենայ։ Սոր պէս պէտք է հասկընամք նաեւ ազգային ձգողութեան օրէնքը։

Ուր որ կատարեալ նմանութիւն կայ, անդ է եւ կատարեալ սէր, անդ է եւ կատարեալ միութիւն եւ միաբանութիւն. եւ ուր որ սէր եւ միաբանութիւն կայ, անդ է անպատճառայժ եւ եռանդ, եւ ամէն բանի մէջ յառաջադիմութիւն։

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ.

Ո՛վ Հայկայ որդիք,
Բերդ պարիսպ ունի՞ք.
— Ունիմք մի միայն
Ամրոց անառիկ. —
Սուրբ եկեղեցիս՝
Երկնաձեմ բունիկ,
Ուր հին ազգութիւն
Մեր հարց երջանիկ
Նընջէ եւ զարթնու
Հրաշագեղ փիւնիկ։

ԱՌԱԿՔ

ԴԵՂՋԱՆԻԿ ԵՒ ԱՂԱՒՆԵԱԿ.

Դեղձանիկին մէկը յանկարծ, ինչպէս եղաւ՝ չեմ գիտեր,
Թակարթի մէջ բռնուեցաւ, ինչ ընելը չէր գիտեր.
Վեր կը ցատքէր ողորմելին, վար կը նետուէր յուսահատ,
Ծակ մը չըկար որ դուրս ելլէ, կը զարնուէր պատէ պատ։
Հոն միամիտ աղաւնիի անփորձ ազատ ձագ մը կար,
Տեսնելու բան էր ինչ կերպով միւսին վրայ կը խնտար.
«Ամօթ, ըսաւ, թըռչունիկ,
Ամօթ քեզի դեղձանիկ.
Ի՞նչ ըսիր ու ցորեկ առեն թակարթին ընկար կուրի պէս.
Ես՝ հաւատա որ ոչ երբէք կը խաբուէի քեզի պէս։»
Դեռ մեծախօս աղաւնեկին բերանն էր սուտ պարծանքը,
Տոսիկներովը ցանցն ընկաւ յանկարծ,—տես դու փորձանքը։
Եւ օխ եղաւ կիսա եղաւ.
Թող չըխընտար այն միամիտ աղաւնին
Ուրիշներուն գըլխուն եկած փորձանքին։

ՔՈՒԼՈՎ։

ԷՇ ԵՒ ՔՆԱՐ.

Իշուն մէկը Աթէնքին
Դաշտերուն մէջ մէկ օր մը
Մինչ կարածէր առանձին,
Ոտքին գըպաւ քընար մը.
Ո՛ գիտէ ո՞ր երգիչը
Հոն ձըգեր էր զայն ու երբ.
Կարծիք կընէ պատմիչը
Թէ շատ հին էր ձեւն ու կերպ։
Իշուն ոտքին ցընցումէն
Զայն մը հանեց քընարը.
Թելքը թըռուց ցընծումէն
Մեր ականջեղ յիմարը.
«Ո՛ւհ, աս ինչ է, զըռընչաց,
Ես երաժիշտ եմ եղեր.
Այսուհետեւ ձայն ձըգած
Տես ինչ երգեմ ես խաղեր.
Սուտ է ուրեմն ըսածնին
Թէ քաջ քերթողը քիչ է.
Քաջ երգահան՝ հաղարին
Մէկն ալ ըսես նէ շատ է»։

Ա.

ՊԱՐԱԿԷ Տ'ԻԼԻԷ

ՄԱՐԱՋԱԽՏ ԳԱՂՂԻՈՅ

Եւրոպայի վիճակը որչափ ալ առ այժմ խաղաղական երեւնայ, անպատճառ պատերազմ պիտի բացուի կըսեն քաղաքագէտք այլ եւ այլ տէրութեանց մէջ, եւ յանուանէ Իտալիոյ եւ Աւստրիոյ խնդիրները առանց պատերազմի վերջանալու պէս չեն երեւիր, եւ Գաղղիան մինչեւ վերջը հանդարտ չկըրնար մնալ կըսեն։ Այս բանիս յայտնի ապացոյց են այն երեք տէրութեանց մէջ եղած զինուորական սոսկալի պատրաստութիւնքը։

Գաղղիոյ զօրապետներն ալ այս վերջին տարիներս բաւական անուանի եղան իրենց քաջութեամբը, եւ գուցէ նորէն կանչուին պատերազմի դաշտերը։ Սոցա մէջ երեւելիներէն մէկն ալ Պարակէ Տ'Իլիէ մարաջախտն է, որոյ համառօտ կենսագրութիւնը այս տեղս կդնեմք։

Դիմացի պատկերին վրայ նայողը մէկէն կհասկընայ որ այնպիսի զինուորական մը կըտեսնէ որ այն դժուարին եւ վառաւոր վիճակին համար ծնած ու մեծցած է։ Եւ յիրաւի, այս ծեր սպարապետը պատերազմի դաշտին մէջ ծներ է 1795-ին, եւ հօրը զօրապետական աստիճանովը՝ բնականապէս զինուորութեան սահմանուած։ Տասներկու տարեկան էր երբ զինուորանոց մտաւ, տասնըվեց տարեկան՝ ձիաւորաց փոխատեղակալ եղաւ ու Լայպցիկի (Լիպսիայի) պատերազմին մէջ ձախ թեւը կորսնցուց քաջութեամբ։ Այնուհետեւ սկսաւ առաջ երթալ հետզհետէ զինուորական աստիճանի մէջ մեծնալով։ —

Ճէզայիրի մէջ 1830-ին գնդապետ եղաւ, վեց տարի վերջը Սէն-Սիրի հրամանատար. 1840-ին դարձեալ զրկուեցաւ Ճէզայիր, եւ Արաբացւոց դէմ շատ քաջութիւններ ընելով, 1843-ին Կոստանդինայի վերին հրամանատարութիւնն ընդունեցաւ։

Փետրուարի յեղափոխութեան ժամանակին (1848) ինքն եւս գործակից եղաւ, այլ եւ այլ գործերու մէջ մտաւ, Տուպ նահանգի երեսփոխան եղաւ, եւ Նափոլէոնեան կուսակցութեան անցնելով՝ նախագահէն իբրեւ զօրապետ զրկուեցաւ Հռոմ, բայց հոն ազատասէր Հռոմայեցիները զսպելով՝ պապին իշխանութիւնը հաստատելու մեծապէս օգնութիւն ըրաւ։ 1850-ին դարձաւ Գաղղիա, եւ անուանեցաւ զինուորական հրամանատար Փարիզու։

Կայսերութեան սկիզբը (2 դեկտ. 1851) Պարակէ Տ'Իլիէն Նափոլէոն կայսեր զօրաւոր օգնականն եղաւ. եւ երբ Արեւելեան պատերազմը բացուեցաւ, Պալթիկ ծովը զրկուած զօրաց հրամանատարը ինքն էր, ուր եւ մեծ անուն հանեց Պոմարսունտ ամուր բերդը առնելով։ Այն քաջութեամբը արժանի եղաւ Գաղղիոյ մարշալ անունն ընդունելու (28 օգոստ. 1854). միանգամայն ընտրուեցաւ անգամ ծերակուտին, եւ նոյն ժողովոյն չորս փոխագահերէցներէն մէկն եղաւ։

Այս պատիւներուն մէջն էր՝ երբոր վրայ եկաւ Իտալական պատերազմը 1859-ին։ Կայսրը անուանեց զնա հրամանատար առաջին թեւոյ Ալպեան բանակին, որով եւ իրեն ընկաւ Գաղղիոյ յաղթութիւններուն ճանապարհ բանալու պարծանքը։ Մալէնեանոյի պատերազմովն ու առմամբը (յունիսի 8) անունը հրաչակուեցաւ. բայց շատ աւելի մեծցաւ իրեն փառքը Սոլֆերինոյի պատերազմին ժամանակ ցուցուցած քաջութեամբը։ Այն օրուան յաղթութեանը եւ Սոլֆերինոյի առնուելուն մեծ պատճառներէն մէկն ալ Պարակէ Տ'Իլիէն եղաւ, որով եւ անցաւ իկարգս մեծագոյն եւ անուանի զօրավարաց ներկայ դարուս։

Պարակէ Տ'Իլիէ.

ԾԻԱԾԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ, ՆՈՐԱԼՈՒՐՔ ԵՒ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

ՏԱՐԵԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՆՑԻՑ

ԱՆՑԵԱԼ 1861 ՏԱՐԻՈՅՆ.

Թէպէտ եւ ամսէ ամիս քաղաքական անցքերուն վրայ ընդհանուր տեսութիւն մը հրատարակելով զոհ կլինիմք, — վասն զի առանց մանր մունր քաղաքական լուրերով ընթերցողաց միտքը ծանրաբեռնելու՝ կհասկրցընեմք նոցա ընդհանրապէս այլ եւ այլ տերութեանց եւ աշխարհաց քաղաքական վիճակը, — սակայն յուսամք թէ սիրոյ ընթերցասիրաց իրենց աչքին առջեւը տեսնել այս տեղ անցեալ 1861 տարւոյն գլխաւոր քաղաքական դիպուածներուն մէկ փոքրիկ պատկերը:

Ազգային անցքերուն վրայ խօսիլը ուրիշ տեղի եւ ժամանակի ձգելու է, վասն զի կարժէ անոնց վրայ նախ ընդարձակ տեղեկութիւններ հաւաքել, եւ ապա համարձակ յայտնել անոնց ամէն մէկ մասին վրայ ուրիշներուն եւ մեր կարծիքներն ու խորհրդածութիւնները: — Գամք դրսի քաղաքական անցքերուն:

Անցեալ 1861 տարւոյն ետքերը ամենուն ուշադրութիւնը երկու երեւելի գործողութեանց վրայ դարձած մնաց, մէկը՝ Գաղղիոյ տերութեան մէջ դրամական խնդիրներուն որոշմանը համար եղած նոր կարգադրութիւնն էր, եւ միւսը՝ Անգղիոյ տերութեան եւ Ամերիկոյ Հիւսիսային Նահանգաց մէջ ծնած տարաձայնութիւնը:

Վաղուց յայտնի է որ Գաղղիոյ տերութեան ծախքերը, ուստի եւ պարտքերը տարուէ տարի կաւելնան, մանաւանդ Նափոլէոն Գ կայսեր բազաւորած ժամանակէն իվեր: — *Ռըվիւ տէ տէօ մոնտ* անունով ամսագրոյն մէջ Պ. Ֆոռքատ անունով քաղաքապետ մատենագիրը յայտնի կերպով ըսեր էր թէ Գաղղիոյ տերութեան գանձը խեղճ վիճակի մէջ է: Ասոր դէմ Գաղղիոյ Ներքին գործոց ոստիկանը Պ. Փէրսինեի՝ ամսագրոյն պաշտօնական սաստ մը ըրաւ՝ ըսելով թէ Ֆոռքատին խօսքերը սուտ ու անհիմն են: Իսկ յետոյ (Նոյեմբերի 14-ին) ինքն իսկ Նափոլէոն կայսրը՝ Աշիլ Ֆուլտ անունով ոստիկանին գրած թղթին մէջ իրաւունք տուաւ Գաղղիոյ դրամական խեղճութիւնը դուրս հանողներուն, եւ անոր յանձնեց որ այս բանիս ճար մը ընէ:

Պ. Ֆուլտը ազգաւ հրեայ, եւ ստրկի բաներէ յաւ հասկրցողութիւն ունենալովը անուանի է, ուստի Եւրոպայի ամէն գլխաւոր սեղանաւորներուն հետ գործ ունի: Այն թողումք. զարմանալին այս է որ ինչպէս կրցաւ Պ. Ֆուլտը պայմաններ դնել ու այնպէս յանձն առնուլ հասից ոստիկանութեան պաշտօնը, այսինքն առաջ որ կայսրը ուզածին չափ կաւելցրնէր ոստիկաններուն համար որոշուած ռոճիկը, Ֆուլտ պահանջեց որ կայսրը այդ բանէն ետ կենայ, այլ թողու որ օրէնսդիր ժողովն ու ծերակոյտը տարեգլխուն ինչ որ սահմանեն՝ նոր տարւոյն մէջ լինելու ծախքերուն համար, անկից աւելին ամենեւին չտրրուի: Գաղղիոյ կայսեր այս կարգադրութիւնը ոչ միայն Գաղղիացւոց շատ հաճոյ եղաւ, հապա նաեւ Անգղիոյ լրագիրներուն մէջ մեծապէս գովուեցաւ իբրեւ վեհանձնական եւ ազատական գործ: — Այսու ամենայնիւ յայտնի չէ թէ կայսեր այս գիջողութիւնը (որ իրեն մինչեւ ցայժմ ցուցուցած բնաւորութեանը յարմար չերեւիր) ինչ ազդեցութիւն պիտի ընէ Գաղղիացւոց վրայ, այսինքն աւելի պիտի կոտրէ՞ արդեօք նոցա սիրտը իրենց երկրին եւ տերութեան քաշած նեղութեանը վրայ, թէ պիտի վառէ նոցա հայրենասիրութիւնը՝ որպէս զի ձեռքերնին եկած օգնութիւնը չխնայեն իրենց տերութեան, մանաւանդ այսպիսի դժուար ժամանակներ: Հաւանական է որ մօտալուտ գործողութիւններէն շուտով յայտնուի այս բանս:

Անգղիոյ տերութեան մէջ ու Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց մէջ նոր բացուած գժտութեան պատճառը այս էր:

Սան-Եացինթօ անունով պատերազմական նաւ մը ունին Ամերիկացիք. այս նաւը Անթիլեան կղզեաց ծովերուն մէջ *Թրենթ* անունով անգղիական շոգենաւը բռնեց, եւ վրան յանցանք գտաւ որ զինուորական մաքսանենգութիւն *(քոնթրապանտ)* է ըրածը. վասն զի այն շոգենաւին մէջ Անգղիա գնացող ու թուղթ տանող երկու հոգի կան եղեր՝ Մասսն եւ Սլիտէլ, հարաւային բաժանասէր նահանգներուն կողմանէ: Շոգենաւին մէջի պաշտօնատերները կրողներն թէ անիրաւութիւն է նոցա ըրածը. Հիւսիսականք մտիկ չեն ըներ, բռնութեամբ կառնուն այն երկու պատգամաւորներն ու նոցա երկու ատենադպիրները, եւ իրենց երկիրը կը-յուղարկեն իբրեւ գերի: Այս անցքին վրայ մեծ շփոթութիւն կելնէ Անգղիոյ մէջ: Անգղիացւոց իրաւագէտները կվճռեն թէ Սան-Եացինթօյի նաւապետին ըրած գործը հակառակ է ամենայն իրաւանց. ուստի եւ տերութիւնը հրաման կղրկէ Ուաշինկթըն նստող անգղիացի Լէյրնս դեսպանին որ Ամերիկացիներէն այս բանիս հատուցում պահանջէ, եւ հասկրցընէ նոցա որ պարտական են թողութիւն խնդրելու Անգղիոյ տերութենէն, Սան-Եացինթօյի նաւապետը պաշտօնէն ձգելու՝ եւ Թրենթ շոգենաւին վրայ բռնուած չորս գերիները արձակելու: Մինչեւ տարւոյս սկիզբները յայտնի չէր թէ Ամերիկացիք ինչ պատասխան պիտի տան Անգղիացւոց, եւ աւելի հաւանական էր որ Ամերիկացիք պիտի չխոնարհին Անգղիացւոց առաջարկութեանը, ուստի եւ կկասկածուէր որ անպատճառ պատերազմ բացուի մէջերնին, վասն զի Անգղիոյ տերութիւնը անագին պատրաստութեամբ սկսաւ իւր ծովային ոյժը ցուցընել, ու մեծ բազմութեամբ նաւեր յուղարկեց իւր ձեռքը եղած Բանատա կղզիին քովերը, եւ Անգղիական Բոլոմպիան. Ամերիկացիք ալ իրենց ծովեզերքներն սկսան ամրցընել. բայց վերջապէս Ամերիկացիք խոնարհեցան, եւ խաղաղութիւն եղաւ:

Սոքա թէպէտ իրենց մէջ եղած երկպառակութենէն զատ՝ այս տկարութիւնն ալ ունին որ իրենց պատերազմական նաւերուն ոյժը Անգղիացւոց սարսափելի ուժին չհասնիր, բայց ուրիշ կողմանէ աչքերնուն առջեւն էր նաեւ իրենց առեւտրական նաւերու նաւատորմիղը, որոյ վրայ երբ եւ իցէ կարող են դնել երկու երեք հարիւր հազար յանդուգն փորձ եւ կտրիճ նաւաստիներ, եւ շատ մը ծովային քաջամարտիկ զօրավարներ, եւ մինչեւ որ կանոնաւոր պատերազմներով իրենց զինուորական նաւատորմիղը գործ տեսնէ, նոքա իրենց անթիւ մանր նաւերովը կրնան բոլոր Ատ-

լանտեան ովկիանոսն ու Ասիոյ ծովերը հինաբար՝ այսինքն ծովային առագաստեամբ բռնել, եւ մեծամեծ վնասներ հասցընել Անգղիացւոց։ — Ասոնք մտածելով՝ Անգղիացիք այլ կհասկընային թէ Ամերիկացւոց դեմ ոխերնին թեպետ սաստիկ է, բայց ուժերնին նոցա հաւասար չէ. մանաւանդ որ ադեկ գիտէին թէ Ամերիկայէն իրենց բամպակ գալը թէ որ դադրի, հարկ պիտի լինի իրենց այնքան գործարաններն ալ փակել եւ վաճառականութեան շահերէն զրկուիլ։

Կերեւի թէ երկու կողմէն ալ պատերազմի ձեռք զարնելէն առաջ լաւ մտածեցին ասոնք ու սոցա նման հետեւանքները, եւ ահա ճար գտան խաղաղութեամբ վերջացընելու այս զժտութիւնն ալ, ինչպէս որ ուրիշ շատ այսպիսի զըժտութիւններ վերջացուցեր էին։

1861 տարւոյն անմոռանալի անցքերէն մէկն եղաւ Իտալիոյ միաւորութիւնը (բաց իՀռոմէն ու Վենետիկէն), եւ մեկ հզօր թագաւորութիւն մը ձեւանալը։ Այս մեծ գործոդութիւնն եղաւ մարտի 11-էն ետքը, երբոր Նափոլիի թագաւորը ձգեց ելաւ Կայէթայէն, եւ այնուհետեւ Վիկտոր Էմմանուէլը թագաւոր Իտալիոյ ճանչցան հետ գիտեմ Անգղիա, Ամերիկա, Փորթուկալ, Յունաստան, Շուեդ, Զուիցերի, Դաղղիա եւ Պելճիա։ Այժմ պապին աշխարհական իշխանութիւնը բոլորովին խարխըլած վիճակի մէջ է, Վենետիկն ալ Աւստրիոյ ձեռքէն ելնելու վրայ, բայց երկուքին ալ ապագան անյայտ։

Աւստրիան բոլոր 1861 տարւոյն մէջ խոստմունք խոստմունքի վրայ ըրաւ, իւր ժողովուրդներուն պահանջմունքները կամայ եւ ակամայ կատարեց կամ կատարելու պէս ըրաւ, բայց ոչ Մաճառները կրցան գոհ ընել այնպիսի կիսակատար զիջողութիւններով, ոչ սլաւեան ազգերը, եւ ոչ իւր սեպհական գերմանացի ժողովուրդը. — ուստի եւ այսուհետեւ կարելի չէ ըսել թէ Աւստրիան շուտով հանգստութիւն ու յառաջադիմութիւն պիտի ունենայ։

Օսմանեան տէրութեան մէջ ուրիշ ամէն ժամանակէ աւելի անցած տարի բորբոքեցաւ զանազան ժողովրդոց ազգային հոգին, եւ Պարատաղցիք, Պոսնացիք, Սըրֆերը, Բուլղարները, եւ Հերսեկի բնակիչները, նմանապէս Մոլտաւիոյ եւ Վլլահի ժողովուրդները գրեթէ ինքնազուխ եղան կամ լինելու վրայ են։ — Ասորւոց երկրին մէջի չարդերն ալ Եւրոպացւոց ուժովը թեպետ դադրեցան, բայց կարծես թէ այն արիւնները մինչեւ ցայժմ ալ կմըխան, եւ նոր չարդեր կսպառնան։

Սոքա են ահա 1861-ին աշխարհիս այլ եւ այլ կողմերուն քաղաքական վիճակին ընդհանուր տեսութիւնները. բայց ամէն մարդ այ դիւրաւ կհասկընայ թէ այս մեծամեծ գործոդութեանց մէկն ալ չէ վերջացած տպաւորիչ, եւ այն խրնդիրներն որ հարիւրաւոր տարիներէ իվեր քաղաքագէտ մարդկանց միտքը յոգնեցուցեր են՝ քանի գնացին դուրս ելան պնդրնկեցան, բայց թէ ինչ կերպով պիտի քակուին ու վերջանան, կամ թէ քանի ամսեն, քանի տարիեն, կարելի չէ գուշակել. ամէն մարդ պէտք է ըսէ թէ ,,Ոչ գիտեմք զօրն եւ ոչ զժամ՛՛, եւ լռութեամբ բայց արբնութեամբ ըսպասէ աստուածային Նախախնամութեան ակդարձ վճռոյն կատարմանը։

ՄԱՆՐԱԼՈՒՐՔ

ԽՐԻՄՈՒ ՔԱՂԱՔԱԳԼՈՒԽՆԵՐՈՒՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Կայսերական հրամանաւ հաստատուեր է հոկտեմբերի 30-ին 1861-ին, որ այսուհետեւ «Սիմֆերոփոլի, Թէոդոսիոյ, Օրի եւ Եւպատորիոյ քաղաքագլուխները (*կոլովանները*) կարգաւ պիտի ընտրուին՝ առաջին երեք տարուանը համար քրիստոնեաներէն, իսկ երկրորդ երեք տարուանը համար Թաթարներէն կամ Գարայիմներէն. բայց թէ որ բոլոր ժողովուրդը փափաքի առաջին քաղաքագլուխը Թողուլ յաջորդ երեք տարուան համար եւս, երբոր նա ալ յանձն առնու՝ արգելք չկայ»։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԷՆ ԴՈՒՐՍ ԳՆԱՑՈՂՆԵՐՈՒՆ ԱՆՑԱԳԻՐԸ.

Կայսերական վճռով հաստատուած է որ այսուհետեւ մէկն որ օտար երկիր երթալու համար անցագիր խնդրէ, թէ որ մինչեւ այն ժամանակը նորա դէմ օրինաւոր պահանջմունք մը չէ եղած կամ պարտատէրներու կողմանէ եւ կամ տէրութեան տեղերէն ու անձինքներէն, անցագիրը տրուի անոր, եւ հարկաւոր չհամարուի առաջուց երեք անգամ անունը հրատարակել տէրութեան տեղական լրագրին մէջ, ինչպէս որ առաջ օրէնք էր։

1861 ՏԱՐՒՈՅՆ ՄԷՋ ՄԵՌԱԾ ԹԱԳԱՒՈՐՆԵՐԸ.

1861-ին մէջ չորս թագաւոր մեռաւ. Բրուսիոյ թագաւորը Փրեդերիկոս Գուլիէլմոս Դ, Փորթուկալի թագաւորը Տոն-Փետրոյ Ե, Օսմանեան ինքնակալը Ապտիւլ-Մէճիտ, եւ Չինու կայսրը։

ՀՌՈՎՄԱՅ ԲՆԱԿԻՉՔԻՆ ՈՒ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐԸ.

Հռովմայ բնակիչքն էին անցեալ տարի 194,875 հոգի, որոց մեծ մասը օտարական է։ Տեղացւոց մէջ 40 եպիսկոպոս կայ, 3859 քահանայ, 1657 քահանայացու, 2032 մարապետ, 2613 մարապետացու։

ԱՆԳԼԻՈՅ ՆԱՄԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Անցեալ տարի Անգղիա 164 միլիոն նամակ ձգուեր է նամակատան մէջ (փոսթա), որ բնակչացը հետ բաղդատելով՝ ամէն մէկուն 22 նամակ կիյնայ։ Եօթանասունըմէկ միլիոն օրագիր ղրկուեր է։ Միայն Լոնտրայի նամակատանը յանձնուեր է տարուան մը մէջ՝ 500 հազար վաճառքի կապոց; Բոլոր Անգղիոյ նամակատանց պաշտօնէից թիւն է 25,192։ Անցեալ տարուան շահն եղեր է 1,102,470 լիրա սթերլին, որ կընէ 6,835,314 բուլլի արծաթ։

ԵՐԱԽԱՅՐԻՔ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ

ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ ԱԶԳԻՍ ՀԱՅՈՑ

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆ.

Ինչպէս որ անցեալ դեկտեմբերի վերջին ամսատետրովն իմացուցինք, ահա կսկսիմք ընտրաբար տպագրել Խալիպեան ուսումնարանիս դպրոցական ճեմարանին մէջ կարդացուած ճառերը: Եւ նախ այն ճառերէն երկուքը՝ որ սոյն իսկ տպագրութեան վրայ առաջարկուեր՝ գրուեր ու կարդացուեր էին անցեալ տարւոյն վերջին օրերը:

Թերեւս ընթերցողաց հետաքրքրական եւ ախորժելի լինի առաջուց տեսնել դպրոցական ճեմարանին անդամ գրուողներուն անունները, որ սոքա են ըստ իւրաքանչիւր դասարանաց.

Ե. ԴԱՍԱՐԱՆ.

Այքընճեան Գաբրիէլ.
Եղիազարեան Բարսեղ.
Մազերովեան Ներսես.
Մարուքեան Սարգիս.
Սելինեան Յովհաննէս.
Ստեփանոսեան Խաչատուր.
Տաւուքեան Յարութիւն:

Դ. ԴԱՍԱՐԱՆ.

Այքընճեան Կոստանդին.
Այքընթօփեան Գրիգոր.
Երեցփոխանեան Կարապետ.
Իվանով Աղեքսանդր.
Զեռնիքեան Պետրոս.
Պաղտիկեան Բրիստոստուր.
Պապիեան Մանուկ.
Պօյուպկեան Գրիգոր.
Ստեփանոսեան Բերովբէ:

Գ. ԴԱՍԱՐԱՆ.

Աղապայեան Մկրտիչ.
Գալէմքեարեան Գրիգոր.
Թերզեան Կարապետ.
Խուպեան Աղեքսանդր.
Ծերօնեան Ծերօն.
Ճեհանեան Մկրտիչ.
Մազլումեան Մկրտիչ.
Մամիկոնեան Սիմեոն.
Մանտրաճեան Կարապետ.
Մարմարեան Գասպար.
Մարտիրոսեան Խաչատուր.
Մուրատեան Յովսեփ.
Նաւասարդեան Փիլիպպոս.
Շիշիկեան Մանուէլ.
Զեմպերճեան Սարգիս.
Զեմպերճեան Գեորգ.
Պարխուտարեան Ստեփանոս.
Պիճոյեան Մարտիրոս.
Սաղիմեան Պետրոս.
Սուքիասեան Յովհաննէս.
Վզվզեան Համբարձում.
Տաւուքեան Ռաֆտիք.
Տաւուքեան Յակովբ.
Տէր-Դաւթեան Տիգրան.
Տէր-Ներսէսեան Կարապետ.
Տէր-Ստեփանեան Կոստանդին.
Փախալեան Սիմեոն.

Բ. ԴԱՍԱՐԱՆ.

Այտաճեան Մարկոս.
Դեղամեան Յովակիմ.
Թերզեան Գրիգոր.
Խազանճեան Յարութիւն.
Խաչատրեան Յակովբ.
Հախնազարեան Սարգիս.
Փիւրքճեան Սերովբէ.

Գիտելի է եւ այս, որ երկրորդ եւ մանաւանդ երրորդ դասարանի աշակերտներէն ոմանք ոչ միայն մեծահասակ են քան զիւրեանց դասընկերս, այլ եւ ուրիշ դպրոցներու մէջ սովրած լինելով, միւսներէն աւելի յառաջադիմութիւն ունեցեր են՝ գէթ հայերէն շարադրութեանց մէջ, թէպէտ եւ ուրիշ լեզուաց եւ ուսմանց կողմանէ տկար գտնուելնուն պատճառաւ՝ այս ուսումնարանին աւելի բարձր դասարանները դեռ չեն մտած:

Ա. ՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ.

Արդեօք կարելի՞ է տպագրութեամբ հրատարակել ուսումնարանիս ձեմարանին մէջ խօսուած ճառերուն գլխաւորները թէ ոչ: Եթէ կարելի է, ինչ կերպով ընելու է նոցա ընտրութիւնը:—Դարձեալ՝ պէ՞տք է արդեօք առաջիկայ տարւոյս սկիզբէն ձեռք զարնել այս հրատարակման թէ սպասել գալ տարւոյն:

Այսպիսի ծանր խնդրոյ մը վրայ ես չէի համարձակիր տկար գրչովս իմ կարծիքս բացատրել, եթէ չքաջալերուէի նոյն իսկ խնդրոյն մեր կարծեացը ներքեւ ձգուելէն: Վասն զի առաջարկութեանը կերպէն կերեւի որ մեր մեծերուն առջեւ անկարելի չերեւիր մեր ճառերէն ընտիրներուն հրատարակութիւնը: Միայն կիմարձակիմ ցուցանելու համառօտիւ՝ թէ այս հրատարակութեան գլխաւոր օգուտները որո՞նք են:

Գիտեմք, եղբարք, որ բարեկարգ եւ օրինաւոր անձնասիրութիւնն շատ գովելի բան է, մանաւանդ աշակերտաց համար. արդ եթէ մեր ճառերուն լաւերը տպագրութեան արժանի դատուին, հարկաւ ամենայն աշակերտ աւելի կաշխատի եւ վերջին ճիգը կթափէ որ կարողանայ արժանի առնել իւր ճառը եւս տպագրելու: Ամենայն աշակերտ կուզէ որ իւր ծնողքը տեսնեն իւր ճառը տպագրած եւ ուրախանան. թող նաեւ հասարակաց առջեւ գովութեան արժանի լինելը, որ ամէն մարդու բնականապէս փափաքելի է:

Կարող են պատահիլ մեր մէջ այնպիսի աշակերտք որ չեն կարող այնպիսի ճառեր գրել որ արժանի լինին տպագրութեան, եւ նոցա սիրտը հարկաւ կտրտմի. բայց այն տրտմութիւնը ոչ միայն վնասակար չէ, այլ եւ շուտով կփարատի. քանզի եթէ բարեբարոյ աշակերտ է՝ լաւ կաշխատի, եւ այնպէս կարող է քիչ ժամանակէն տպագրութեան արժանի ճառեր գրել:

Այս ճառերուն տպագրութեան մէկ օգուտն ալ այն է որ ուսումնարանիս օգուտները եւ ատենով տալու պտուղները կճանչցուին:

Ցիրաւի, կարելի է կասկածիլ թէ շատ ծնողք տեսնելով որ իւրեանց որդւոց ճառերը չեն տպուիր, ասեն թէ մեր որդին այն տեղ բան չը-սովրիր, կամ թէ ուսումնարանին մէջ կողմնասիրութիւն եւ աչառութիւն կայ: Բայց մեր այս կասկածը փարատելու համար կարող եմք ծանուցանել օրագրով մեր ճեմարանին կազմութիւնը, սորա անդամոց թիւը, ո՛ր դասարանէ լինելը եւ ո՛ր աստիճանի եւ ի՛նչ բնութեան տէր աշակերտներէ կազմեալ լինելը. որով եւ ծնողք հարկաւ կհանդարտին, գիտելով որ իւրեանց որդիքը եւս ժամանակին այն աստիճանին կհասնին:

Այժմ այն տեսնեմք թէ արդեօք տարւոյս սկիզբէ՞ն պէտք է տպագրել, թէ սպասել գալ տարւոյն: Ձեզ լաւ յայտնի է, պատուական ժողովականք, որ այս ուսումնարա՛նս կարօտ է աւելի ճանչցուելու ազգիս մէջ ժամ մի յառաջ. եւ թէպէտ ամէն մարդ գիտէ թէ մինչեւ ցայսօր չէ տեսնուած որ մէկ ուսումնարանի մէջ երեք տարուան ընթացքով դուրս գան գիտնական անձինք, բայց մեր նպատակը պէտք չէ լինի ցոյց տալ մեր գիտութիւնը, այլ պէտք է աշխատիմք այն միայն ցուցընել՝ թէ ի՛նչ մեծամեծ օգուտներ կարելի է քաղել ուսումնարանէս մեր ազգին համար. եւ երբոր մեր ճառերը տեսնեն՝ շատ կարելի է որ ուղիղ կարծիք առնուն ամէնքն ալ մեր վարժատան վրայ. ուրեմն կասեմ թէ պէտք է սկսի այս տարուանէ:

Իսկ թէ ի՛նչպէս պէտք է լինի ընտրութիւնը, իմ կարծեօքս աւա այսպէս: Մեր մէջէն յանձնաժողով մի ընտրուի որ մինչեւ ցայսօր ընթերցուածներէն անաչառութեամբ ընտրեն, եւ այնուհետեւ կամ Սրբազան Առաջնորդը եւ կամ Գերապատիւ Խորէն Վարդապետը բարեհաճին աչքէ անցընել. եթէ նոցա եւս հաճոյ լինի, քանի մի սխալները ուղղեն եւ մամլոյ տակ ձգեն:

ՏԻԳՐԱՆ ՏԷՐ ԴԱՒԹԵԱՆ, ՍԱՆԱՀՆԵՑԻ,
Աշ. Գ. Դասարանի.

ԻՆՈՅՆ Ա.ՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ.

Ցօրէ հիմնադրութեան ուսումնարանիս ամենայն տեղ հռչակուեցաւ սորա անունը, եւ մեծ ուրախութիւն պատճառեց ամենայն բարեսիրաց:

Այս ուրախութիւնը անշուշտ աւելի եւս կլինի, եթէ նոքա մասնաւոր տեղեկութիւն ունենան մեր դպրոցական ճեմարանիս վերայ, մանաւանդ հեռուանց տեսնեն մեր ըրածներն այս ժողովոյս մէջ, ուր ամենայն տեսակ հարցմունք ու խընդիր կառաջարկուի մեզ, որով կհարկադրուիմք մեր միտքը տանջել եւ պատշաճաւոր լուծումն տալ: Բայց այս տեղեկութիւնը եւս բաւական չէ, որովհետեւ շատ կարելի է՝ ոմանք ելնեն ու ասեն, «Է՛հ, գրել են թէ ժողովք կայ աշակերտաց, բայց թէ ի՞նչ օգուտ են ստացել աշակերտք այն ժողովքէն, կամ ո՞ւր են տուած առաջարկութիւնքը, եւ ո՞ւր է լուծումն, այս բաներուն վերայ յիշատակութիւն մը չեն արել:

Այս խնդրոյս վերայ իմ դատողութիւնս հետագայ խօսքերով յայտնեմ: Ինչպէս վերն ասացի, ազգայինք թէպէտ լսեցին այս մեր ուսումնարանիս բացուիլը, եւ սորա հիմնադրաց բարենպատակ ջանքը, բայց քանի որ դեռ ընտիր ընտիր աշակերտք չեն ելած ուսումնարանէս, ինչո՞վ պիտի ծանօթանան ազգայինք աշակերտաց յառաջադիմութեանը:

Աշակերտաց մասնաւոր յառաջադիմութեանը, բաց ի ուսման ընթացքէն, մեծ ապացոյց են նոցա գրաւոր աշխատութիւնքը. ուստի եւ զանոնք տրպելը շատ կարեւոր կիմարիմ կամ օրագրի մէջ, կամ տարուան վերջը մէկ գրքոյկ կազմելով, մանաւանդ այն գրութիւնները որ այս ժողովոյս մէջ կարդացուին (1): —Բայց որովհետեւ գրուած է թէ ընտրութեամբ լինի, եւ միայն գլխաւորները, այս բանը ինձ փոքր մի տարակոյս կպատճառէ, ու այսպէս ասել կուտայ.

Նախ՝ թէեւ իւրաքանչիւր ոք իմէնջ ըստ իւրում կարի գրել ու խօսել է ո՛ր եւ իցէ բանի վերայ, բայց որովհետեւ քիչերունը հաւնել՝ շատերունն եւս հերքել է գահագլուխը, պէտք է գիտնամք որ եթէ մեր ճառերը հրատարակուելու լինին, պիտի զգուշաւոր ընտրութիւն լինի, — զոր Գերապատիւ Առաջնորդին կյանձնեմք: — Արդ եթէ նորա ձեռքն ընկնի, նա ոչ եթէ (ինչպէս ժողովքի մէջ), թէեւ շատ անյարմար, ու վեր իվերոյ գրած եւս լինիմք՝ կքաջալերէ կյորդորէ որ միւսանգամ լաւ գրեմք, կամ թէ շատ անգամ ինքը կցուցընէ մի եւ նոյն նիւթին բարւոք գրելու եղանակը, այլ պիտի ամենայն զգուշութեամբ նայի, սրբագրէ. դուք ասացէք, նորա քննութենէն ետքը մեր յիսուն ճառերէն հինգը արժանի կլինի՞ տպագրութեան: Իսկ եթէ Սրբազանի ժամանակի կորըստեանը խնայեմք, ու կատարելութենէ զուրկ ճառեր տպել տամք, այդ ոչ մեզ պատիւ կլինի եւ ոչ ընթերցողաց ախորժելի (2):

Երկրորդ, սովորաբար իբրեւ աշակերտ մտածեմք. եթէ ընտրութեան համար այնպէս եղաւ որ երրորդ դասատան աշակերտինը կամ չորրորդինը տպագրութեան արժանի եղաւ, իսկ հինգերորդինը ոչ, նա չե՞լլեր ու չա՞սեր արդեօք. Վա՛յ ինձ, ես անոնցմէ ալ վար մնացի. ու այսպէսով սիրտը կոտրի, ոչ բան գրէ եւ ոչ խորհի (3):

Երրորդ, փորձով գիտեմք որ եթէ մէկը տգէտ հայր մը ունենայ, նա իւր որդւոյ ճառը կամ անունը չգտնելով տպուած, իսկոյն կբարկանայ, կյուսահատի. չա՛սեր թէ միւս անգամ կարելի է գրէ նաեւ իմ որդիս, այլ տգիտութեամբ կըմտածէ ու կասէ. «Հա, իմացայ. անշուշտ բանին մէջ կողմնասիրութիւն կայ. թէ չէ, իմ տղաս ինչո՞ւ պիտի չգրէր» (1):

Ուստի աչքիս առջեւ ունենալով մեր այս տարուան ճառերուն անկատարութիւնը, եւ որ մեծն է՝ նոցա սակաւութիւնը, եւս եւ հայրերուն սրբտնեղութիւնը, առաւել յարմար կիմարիմ որ այս տարի թողուի տպագրութիւնը, եւ եթէ Աստուած յաջողէ՝ միւս տարի հրատարակուին. իսկ այս ամբողջ տարին մեք կրթուելով՝ առաւել գեղեցիկ ճառեր կհանեմք իլոյս: Զեմ ասեր նոյնպէս թէ եկած տարի շատ կատարեալ բաներ պիտի ունենամք գրած. չէ ամենեւին. այնու ամենայնիւ կարող եմք յարմար ու գեղեցիկ գրել քան զայնս որ ունիմք: Գրողներ եւս շատ կլինին. մէկ տարուան ժողովոյն օգուտները ամենուն առջեւ կփայլին, ու կասկածոտ մարդիկ չեն վստահիր ասելու թէ հինգ կամ տասն հոգի են գրողները, եւ կամ թէ մեծաւորաց շինածն է եւ ոչ աշակերտաց: Նաեւ ծնողք չեն կարող ասել թէ Ինչո՞ւ իմ Կիրակոսիս անունը չկայ. վասն զի կտեսնեն որ թէ Կիրակոս եւ թէ Մարկոս ընտիր աշակերտք գրած են. ուստի եւ նոցա անունը կայ. միայն թէ ամէն աշակերտ հաւասար չէ, հաւասար ընդունակութիւն չունի:

Վերջապէս իմ կարծիքն այս է թէ կարելի է Մասեաց Աղաւնին տարւոյս առաջին տետրակովը համառօտ ծանօթութիւն մը տայ մեր դպրոցական ճեմարանիս վերայ, եւ իմացընէ թէ սորա մէջ աշակերտք զանազան ազգային խնդիրներու եւ այլ բաներու վերայ կգրեն ու կդատեն իներկայութեան Գերապատիւ Առաջնորդին, եւ թէ այս ժողովը կլինի իւրաքանչիւր շաբաթու միջին օրը, դպսերէն ազատ եւ զբօսանաց ժամանակ, եւ թէ այս ճեմարանիս մէջ կարդացուած ճառերը կխոստանամք տպագրել գալ տարուան օրագրի մէջ կամ առանձին՝ իքաջալերութիւն աշակերտացս եւ իմխիթարութիւն ազգիս (2):

Խ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ, ԱՍՏՐԱԽԱՆՑԻ,
Աշ. Գ. Դասարանի.

(1) Առ. այս ասուեցաւ թէ օրագրի ազդեցութիւնն ու զատ զատ տպուած գրքուկի մը գօրութիւնը մեծապէս զանազանուելով իրարմէ, մանաւանդ այսպիսի նիւթոց, լաւը օրագրով հրատարակելն է:

(2) Ժողովականք տեսնելով որ Գեր. Առաջնորդը այս առարկութիւնը ինքնին լուծեց, պատասխանեցին թէ մեզ կըմնայ ըստ կարի ջանալ լաւ գրել մեր ճառերը:

(3) Առ. այս պատասխանեցին բազումք թէ քանի որ ուսումնարանիս մէջ բարի նախանձը զովելի ճանչցուած է, եւ չար նախանձը պարսաւելի եւ զզուելի, պէտք է յուսալ որ այդ առարկութիւնը ոյժ չունենայ:

(1) Ասուեցաւ թէ ուսումնարանիս աշակերտաց ճշմարիտ օգուտն ու վնասը պէտք է նախադասել քան զայնպիսի ծնողքներու կարծիքը՝ որ չեն սովորած բարեկարգ դրպրոցներու անաչառ ընթացքին:

(2) Ընդհանրապէս այս ճառին միտքը եւ փաստերը զովուեցան, բայց մեծ մասին կարծեօքը որոշուեցաւ որ լաւ ճառերը տպագրուին ընտրութեամբ, եւ այն՝ առաջիկայ 1862 տարիէն սկսելով:

Հրամայեցաք տպագրել. ի Թեոդոսիա, ի 15 Յունուարի 1862. *Գաբրիէլ Վ. Այվազեան.*

Ի Տպարանի Խալիպեան Ուսումնարանի Հայոց:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՆՅԻՑ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ . . . . . — 25
ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ իվերադարձ երից Վարդապետաց . . . . . — 25
ՆԱԽԱԿՐԹԱՆՔ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ, յեօթնեակս քառասուն . . . . . — 60
ՈՒՂԵՐՁ ԱՌ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆ, ոտանաւոր . . . . . — 20
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՑ, ընդարձակ, պատկերազարդ . . . . . 2 —
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ, ընդարձակ, Գերապ. Սարգիս Վ. Թէոդորեան . . 4 —
ՊԱՐՏՔ ԵՒ ԻՐԱՒՈՒՆՔ, Գերապ. Սարգիս Վ. Թէոդորեան . . . . . — 50
ՊՕՂ ԵՒ ՎԻՐԳԻՆԷ, պատկերազարդ 2 50
— ՆՈՅՆ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն 2 50
ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ . . . . . — 25
ՎԱՐՔ ՔՐԻՍՏՈՍԻ, չորս Աւետարանչաց խօսքերովը . . . . . 4 —
— ՆՈՅՆ, Հայերէն եւ Գաղղիարէն . . . . . 4 —
ՎԵՐԱԴԱՐՁ ԵՐԻՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ, Երկրորդ տպագրութիւն . . . . . — 25
ՏԵԼԵՄԱՔ, Գաղղիարէն եւ Հայերէն . . . . . 1 —
— ՆՈՅՆ, Հայերէն, պատկերազարդ տպագրութիւն . . . . . 4 —
ՏՐՈՁ գաղղիացի փիլիսոփային ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՔ յաղագս ճշմարտութեան Քրիստոնէական հաւատոց . . . . . 1 —
— ՆՈՅՆ փիլիսոփային ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆՔ . . . . . — 75
ՔԱՂՈՒԱԾ ՍԱՀՄԱՆԱՅ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ . . . . . — 25
ՕՐԱՑՈՅՑ 1862 ամի, հանդերձ ազգային վիճակագրական տեղեկութեամբք . . . . . — 25
ՕՔԷՆՔ ՎԱՅԵԼՈՒՁ ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ . . . . . — 25

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ. Այս գրքերը գնել ուզողը կրնայ ՄԱՍՆԱՅ ԱՂԱՒՆԻՈՅՍ իւրաքանչիւր քաղաքի Գործակալացմէ խնդրել, եւ կամ ուղղակի գրել

Առ Գործակալութիւն Դրասենեկի Խալիպեան Ուսումնարանին Հայոց

ԻԹԷՈԴՈՍԻԱ.

եւ ռուսերէն այսպէս. Въ Книжный Магазинъ Армянскаго Халибовскаго Училища.

ВЪ ѲЕОДОСІИ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

1. Աղգութիւն եւ ազգային դաւանանք 13
2. Բարոյական 16
3. Առակք. — ա) Դեղձանիկ եւ Աղաւնեակ. բ) Էշ եւ Քնար 17
4. Պարակէ Տ' Իլիէ, մարաջախտ Գաղղիոյ 18
5. Տարեգրական պատկեր քաղաքական անցից 1861 . 20
6. Մանրալուրք. — ա) Խրիմու քաղաքագլուխներուն ընտրութիւնը. բ) Ռուսաստանեն դուրս գնացողներուն անցագիրը. գ) 1861 տարւոյն մէջ մեռած բարգաւորները. դ) Հռովմայ բնակիչքն ու եկեղեցականները. ե) Անգղիոյ նամակատարութիւնը 21
7. Երախայրիք աշակերտաց Խալիպեան Ռուսումնարանին ազգիս Հայոց 22

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ ՄԱՍԵԱՑ ԱՂԱՒՆԻՈՅ ԵՒ ԾԻԱԾԱՆԻ.

ԱԳՈՒԼԻՍ ՎԵՐԻՆ, Միրզա Յովսէփ Աւագ-Տէր-Պետրոսեան.
— ՍՏՈՐԻՆ, Պ. Պօղոս Աղամալեանց.
ԱԺՏԷՐԽԱՆ, Պ. Յովհաննէս Մկրտչեան Սայեադնովեանց
ԳԱՆՁԱԿ ԵՒ ՇՈՒՇԻ, Պ. Ներսէս Տէր-Ներսիսեանց.
ԳՐԻԳՈՐՈՒՊՕԼԻՍ, Տ. Կարապետ Քահ. Մերճանեան.
ԵԱՇ ՄՈԼՏԱՒԻՈՅ, Սէրտար Սողոմոն Դրանխոլեանց.
ԵՐԵՒԱՆ, Պ. Գրիգոր Տէր-Անտոնեանց.
ԵՒՊԱՏՈՐԻԱ, Պ. Միքայէլ Մուրատեան.
ԶՄԻՒՌՆԻԱ, Պ. Ղուկաս Պալդազարեան.
ԽԱՐԱՍՈՒ, Պ. Յովակիմ Սելիմեան.
ՂԶԼԱՐ, Պ. Մովսէս Իսահակեանց.
ՄԵԼԻԹՈՓՈԼ, Պ. Մկրտիչ Գէշգտակեան.
ՄՈՍԿՈՒԱ, Տ. Յարութիւն Աւագ Քահ. Կէօքչէեանց.
ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ, Պ. Յովհան Զուլպառեան.
ՆՈՒԽԻ, Պ. Մկրտիչ Զարգարեանց.
ՍԹԱՒՐՈՓՈԼ, Պ. Գէորգ Կարապետեանց.
ՍԻՄՖԵՐՈՓՈԼ, Տ. Յակոբ Աւագ Քահ. Սուրենեանց.
ՎԱՆ, Պ. Մկրտիչ Տէր Ատոմեանց.
ՏՐԱՊԻԶՈՆ, Պ. Խաչատուր Էլմասեան.
ՖՓԽԻՍ, Պ. Պօղոս Աւալեանց.
ՔԻՇՆԵՒ, Տ. Ստեփան Քահ. Ամասեանց.
ՕՖԵՍՍԱ, Տ. Յովհաննէս Քահ. Թաթսիզեանց.
ՕՐՊԱԶԱՐ, Տ. Յովհաննէս Քահ. Մանտրաճեան.

ԳԻՆԲ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Տարեկան գին ընկերագրութեան հայերեն մասինն..... ռուպլի արծաթի 6.
Տարեկան գին ռուսերեն մասինն ..... » » 4.
Տարեկան գին հայերեն եւ ռուսերեն մասինն ..... » » 8.